

MEF ÜNİVERSİTESİ

**ÇOCUKLARIN KURAL VE OTORİTEYE YÖNELİK
DEĞERLENDİRMELERİ**

Bitirme Projesi

Neslihan Düzenli

İSTANBUL, 2021

MEF ÜNİVERSİTESİ

**ÇOCUKLARIN KURAL VE OTORİTEYE YÖNELİK
DEĞERLENDİRMELERİ**

Bitirme Projesi

Neslihan Düzenli

Bitirme Projesi Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Melike Acar

İSTANBUL, 2021

MEF UNİVERSİTESİ

Projenin Adı: Çocukların Kural ve Otoriteye Yönelik Değerlendirmeleri
Öğrencinin İsmi ve Soyadı: Neslihan Düzenli

Neslihan Düzenli tarafından hazırlanan mezuniyet projesinin benim denetimim altında tamamlandığını beyan ederim. Yapılan bu projeyi “Mezuniyet Projesi” olarak kabul ediyorum.

18/01/2021
Bitirme Projesi Danışmanının
Dr. Öğr. Üyesi Melike Acar

Akademik Dürüstlük Sözü

Bu bitirme projesi kapsamında kimseyle işbirliği yapmamaya, dış yardım aramamaya veya kabul etmemeye ve başkalarına yardım etmemeye söz veriyorum.

Basılı veya web'deki tüm kaynakların açıkça belirtilmesi ve referans verilmesi gerektiğini biliyorum.

MEF Üniversitesi'nin ideallerine uygun olarak, bu çalışmanın benim olduğunu ve hazırlanmasında uygunsuz bir yardım almadığımı konusunda söz veriyorum.

İsim

Neslihan Düzenli

Tarih

18.01.2021

İmza

ÖZET

ÇOCUKLARIN KURAL VE OTORİTEYE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Neslihan Düzenli

Proje Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Melike Acar

OCAK, 2021, 43 sayfa

Bu çalışma 5-6 yaş (59-71 aylık) arasındaki çocukların kural ve otoriteye yönelik değerlendirmeleri bağlamında okulöncesi dönem çocuklarının evlerdeki kurallar üzerine nasıl düşündüklerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak deneklere açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Analiz aşamasında geliştirilen kodlama şemalarına göre numaralandırılan anlatılar, SPSS 21 paket programı kullanılarak istatistiki analizleri yapılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara göre çocuklarını her konuda serbest bırakan anne tepkisine rastlanmadığı, annelerin sözel uyarı ve mantıklı açıklamalar yaptığı tespit edilmiş; annelerin, çocukların gözünden, suç teşkil edebilecek davranışlara gösterdikleri tepkilerin ahlaki ve ihtiyatlı sebepler kategorisinde toplandığı görülmüştür. Küçük çocuklar tarafından otorite ve ceza odaklı muhakemenin yapıldığı saptanmıştır. Yine çocukların gözünden anne sözü dinlenmediğindeki anne tepkileri değerlendirildiğinde, annelerin çocuklara karşı duygusal tepkiler gösterdikleri ön plana çıkmıştır. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre sosyo-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin bağlamındaki oranların ahlaki oranlara göre daha düşük olduğu da görülmüştür. Bu çalışma, eğitim programlarının oluşturulma aşamasında, öğretmenlerin, anne ve çocuklarla kurdukları diyaloglar ve yine okul ve ev ortamında kurdukları ilişkiler bağlamında değerlendirilmelerinin daha sağlıklı yapılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okulöncesi çocuklar, Ahlaki gelişim, Kural, Otorite, Ebeveyn davranışları.

EXECUTIVE SUMMARY

CHILDREN'S ASSESSMENTS REGARDING THE RULE AND AUTHORITY

Neslihan Düzenli

Advisor: Assist. Prof. Dr. Melike Acar

JANUARY, 2021, 43 pages

This study was carried out in order to reveal how preschool children between the ages of 5-6 (59-71 months) think about the rules at home in the context of their evaluation of rules and authority. In the study, open-ended questions were asked to the participants by using semi-structured interview technique which is one of the qualitative research methods. The narratives numbered according to the coding schemes developed during the analysis phase were statistically analyzed using the SPSS 21 program and the findings were interpreted accordingly. According to the results, it was observed that there was no example of a mother whose reaction is to let her children uncontrolled in every matter. Instead, it was observed that the mothers use verbal warnings and logical explanations and the reactions of mothers to behaviors that are considered guilty from their children's perspectives were gathered in the category of moral and prudential reasons. It was determined that the reasoning is based on authority and punishment by young children. It was seen that, from the children's perspectives, when they disobey their mothers, the mothers show more emotional reactions. In addition, according to the results of the research, it was seen that the rates in the context of socio-cultural codes, school rules and discipline were lower than the moral rates. This study is significant during the creation of educational programs, in terms of making healthier evaluations for teachers in the context of the dialogues they establish with mothers and children and also the relationships they establish in the school and home environment.

Key Words: Preschool children, Moral development, Rule, Authority, Parental behavior.

İÇİNDEKİLER

Akademik Dürüstlük Sözü	v
ÖZET	vi
EXECUTIVE SUMMARY	vii
TABLO LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
1. GİRİŞ	1
2. AHLAK GELİŞİMİ.....	4
2.1. Ahlak Gelişimi Kavramı	4
2.2. Ahlak Gelişimi Kuramları.....	4
2.2.1. Piaget'in Ahlak Gelişimi Kuramı	4
2.2.2. Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı	7
2.2.3. Turiel'in Sosyal Alan Kuramı.....	10
2.3. Ahlaki Duygu ve Olumlu Sosyal Davranış	12
2.3.1. Ahlaki Duygu	12
2.3.2. Olumlu Sosyal Davranış	12
2.3.3. Ahlaki Duygu ve Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki	13
3. EBEVEYN DAVRANIŞLARI.....	15
3.1. Ebeveyn Davranışları, Ahlaki Muhakeme ve Ahlaki Duygu	15
3.2. Ebeveyn Davranışları ve Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişki ..	16
4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	18
4.1. Araştırmanın Amacı	18
4.2. Önemi	18
4.3. Araştırmanın Deseni ve Yöntem	18
4.4. Katılımcılar	19
4.5. Veri Toplama Aracı.....	20
4.6 Verilerin kodlanması	20
5. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	23
TARTIŞMA VE SONUÇ	33
KAYNAKÇA	36
EK	41

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Cinsiyete göre yaş ortalaması (ay)	19
Tablo 2: Kural soruları için kullanılan kodlama alanı	20
Tablo 3: Annenin tepkisi (annen ne yapar?, annenin sözünü dinlemezsen ne olur?) soruları için kullanılan kodlama alanı	21
Tablo 4: Neden böyle yapar/söyler? Sorusu için kullanılan kodlama alanı	21
Tablo 5: Çocukların kardeş sayısı	23
Tablo 6: Çocukların gözünden kural var mı	23
Tablo 7: Çocukların gözünden kim karar veriyor	23
Tablo 8: Çocukların gözünden kurallar herkese eşit mi uygulanıyor	24
Tablo 9: Çocukların gözünden suç teşkil edebilecek olaylara karşı anne tepkileri	25
Tablo 10: Çocukların gözünden annelerinin suç teşkil edebilecek davranışlara gösterdikleri tepkilerin gerekçeleri	27
Tablo 11: Çocukların gözünden annenin sözü dinlenmediğindeki anne tepkileri	29

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Çocukların gözünden annenin sözü dinlenmediğindeki anne tepkileri 31

GCCRIS

1. GİRİŞ

Çocukların kural, otorite ve ahlak gelişimlerini inceleyen Piaget (1932/1935) öne sürdüğü düşüncelerini oyun oynayan çocuklar üzerinde yaptığı gözlem ve görüşmeler sonucuna dayandırmıştır (Acar, 2020).

Piaget (1932, 2015) tarafından çocukların misket, seksek, saklambaç gibi oynamış oldukları oyunlar gözlemlenerek, bu oyunlar ile ilgili çocuklarla konuşulmuştur. Buradaki amaç ise, kuralların ne şekilde meydana geldiğini, bu kuralları çocukların ne şekilde algıladığını ve kuralın ihlal edilmesi sonucunda çocuklar tarafından verilen tepkilerin değerlendirilmesidir. Piaget'in merak ettiği durum kurallara çocukların ne şekilde uyum gösterdiği ve ne derece kuralların bilincinde olduklarıdır. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde ise 4 aşamada kuralların uygulandığı öne sürülmüştür. Söz konusu bu aşamalar ise; bireysel ve motor karakter, işbirliği ve kuralların yasalaşması, benmerkezcilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Piaget, 2015:26). İlk aşama olan motor ve bireysel karakter aşamasında sadece motor kurallar görülürken, kolektif kurallar söz konusu değildir. Bu aşamadaki bir çocuğun oyunları tamamen bireyseldir. Örneğin, bu aşamadaki bir çocuk misketleri kendi motor alışkanlıklarına ve kendi isteğine göre düzenler. İkinci aşama olan benmerkezcilik aşaması (iki-beş yaş), kuralların yasa olarak dışarıdan alındığı aşamadır. Bu aşamadaki çocuklar oyunun kurallarını yetişkinlerden alır ve çocukların tek amacı yetişkinleri taklit etmektir. Çocuğun benmerkezcilikte kesinlikle diğerleriyle veya başka çocukla oynaması gerekli olmamaktadır. Çocuklar bu evrede beraber oyun oynarken dahi kendi başına oynamaktadır. Ayrıca kuralların yasalaştırılması da umurunda olmamaktadır. Çocukların tek gayelerinin başkalarını taklit etme olmasından dolayı bu tür durumlar yaşanmaktadır. Üçüncü aşama olarak ise işbirliği evresi karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar bu aşamada yaklaşık 7-8 yaşlarında olmaktadır. Tüm çocukların kazanma arzusunda bulunduğu bu evrede, kuralların ortak kontrol edilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda kuralların bir araya getirilmesinin hedeflendiği de söylenebilmektedir.

Ahlak ise öteki kişiye karşı nasıl davrandığımız ve tutumumuzla ilgilidir. Piaget, dışa bağımlı ahlaki yargıların otonom ahlakın ön koşulu olduğunu ifade etmiştir. Dışa bağımlı (Heteronom) ahlaki yargılar otoriteye, ceza ve ödüle koşullu, kuralları içine almaktadır. Küçük çocuklar düşünüldüğünde; davranışların sonucu öznenin niyetinden daha önemli olduğu, kuralların değişmez ve değiştirilemez düşüncesi ve bu düşünce sonucunda da

davranışlarının yaramazlık olarak algılandığı durumlarda çocuklar mutlaka cezalandırılmalıdır algısı vardır. Otonom ahlak, evrensel olarak kabul edilmiş ahlaki prensiplere dayandırılır (Acar, 2020). Çocuk sosyal kuralları ailesinden öğrenmekle birlikte aile ile birlikte koyulmuş kuralları anlamlandırması ve kurallara uyabilmesi daha kolaydır. Bu kurallar ilk başta basit kurallar olduğu için çocuğun bu kurallar hatırlatıldığında daha rahat ve sorgulama yapmadan uyduğu görülmüştür. Kurallarla ilgili nedenleri sorguladığında ise çocuğun yaşının okul dönemine geldiği anlaşılmaktadır (Yenibaş, 2008, s:68).

Ahlak gelişimi ile ilgili yapılan bilimsel araştırmalar Piaget ve Freud tarafından ortaya atılmış ve ardından bilişsel gelişim ve sosyal öğrenme ile ilgilenen kuramcılar ahlaki gelişim ile ilgili çalışmaların üzerinde durmuşlardır. Çocukların çevrelerinden taklit ve model alarak öğrenmeleri sosyal öğrenme kuramının dayanaklarından. Sosyal öğrenme kuramında anne baba tutumunun önemli olduğu üzerinde durularak, çocuğun model, taklit, özdeşleşme yolu ile değerleri öğrendiği vurgulanmıştır. Hatunoğlu (2012) ve arkadaşlarına göre; birey küçük yaşlardan itibaren içinde doğup büyüdüğü toplumun kültürel ve ahlaki değerleriyle uyuşmayan hatalı ve kötü davranışları yapmamayı öğrenir. Küçük çocuklar hiçbir şekilde kabul görmeyen davranışlar bakımından ilişkili olan davranışların neler olduğu konusunda yargılara varabilmektedirler.

Piaget küçük çocukların toplumsal kurallara uyma eğilimi gösterdiklerini, otorite olarak kabul ettikleri kişilerin koyduğu kuralları zorunlu ve değiştirilemez olarak algıladıklarını belirtmiştir (Hatunoğlu, 2012). Küçük çocukların erken dönem gelişimlerinde kazanılması beklenen değerlerin bilişsel, sosyal gelişimden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir.

Çocukların ahlaki ve sosyal kural gelişimlerinde anne baba tutumları önemli bir etkidir ve eğitimlerinin temel unsurudur. Çocuklarına karşı olan tutumlarında rol model olarak etkin şekilde rol aldıklarından dolayı çocuğun bu davranışları edinmesi ve alışkanlık olarak benimsemesi kaçınılmazdır. Ebeveynlerin çocuklarına karşı takındıkları tutum ve tarzlar onları olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemekte ve sosyal ve ahlaki gelişimlerine yansımaktadır. Kural ve otorite bağlamında demokratik tutum ve çocukların ahlaki ve sosyal kural bilgileri ile ilgili yapılan çalışmalarda, küçük çocuklar, anne babalarının rehberliğinde ve demokratik tutum sergilenen ortamda olduklarında ahlaki kuralları benimseyerek uydukları görülmüştür. Demokratik yetkinliklere sahip annelerin çocukları sosyal kuralların

otoriteye, koyulan kurala ve ortama bağlı değişebileceği görüşü belirtilmiştir (Seçer vd. 2006).

şengün'e göre (2007), bireylerde kğk yaşlardan ahlaki değerlere karşı ilgi ve istek uyandığı, davranışların bazı ahlaki yargılar bağlamında değerlendirildikleri, aslında yine bu ahlaki yargıları öğretenlerin de bireyler olduğunu, ebeveynlerin de çocukluk yaşlarından itibaren yn verdiklerini savunmuştur.

Araştırmanın ikinci bölümünde Ahlaki Gelişim kapsamında Ahlak gelişimi, Ahlak Gelişimi Kuramlarından Piaget'in Ahlak Gelişimi, Kohlberg'in Ahlak Gelişimi ve Turiel'in Sosyal Alan Kuramından bahsedilecektir. Ayrıca bağlamında Ahlaki Duygu, Olumlu Sosyal Davranış ve Aralarındaki İlişkilerden bahsedilecektir.

Araştırmanın nc bölümümde ise Ebeveyn Davranışları, Ahlaki Muhakeme ve Ahlaki Duygu ile ocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişki incelenecektir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde Araştırma Metodolojisi, Yöntemi, Katılımcılar ve Veri Toplama Araçlarından bahsedilecektir.

Beşinci bölümde araştırma bulguları değerlendirilerek elde edilen bulgular analiz edilecektir.

Son bölümde ise elde edilen bulgular doğrultusunda çalışmanın sonucu, kısıtları ve önerilerinden bahsedilecektir.

2. AHLAK GELİŞİMİ

Sosyoloji, felsefe, psikoloji ve antropoloji benzeri çeşitli disiplinlerin araştırma hususlarından biri de ahlaktır. Ahlak hususunda psikoloji alanında meydana getirilen araştırmaların da genellikle ahlakın gelişimi ve kazanımı üzerinde durduğu görülmektedir (Helwig & Turiel, 2011). Bunun yanı sıra konusu ahlak olan gelişim psikolojisi alanında gerçekleştirilen değerlendirmelerde de ahlaki duygu, davranış ve düşünce arasında var olan etkileşim ele alınmaktadır. Böylece ahlakın ne şekilde meydana geldiği üzerinde durulmaktadır. Özellikle son yıllarda gelişim psikolojisi muhakeme ve duygu ile ilgili konulara odaklanmaya başlamıştır (Smetana & Killen, 2008:324-325).

2.1. Ahlak Gelişimi Kavramı

Kişilerin öteki bireyler ile arasında bulunan ilişkilerde yapmaları gerekli olan kurallar hakkında davranış, duygu ve düşüncelerin geliştirilmesi ahlak gelişimi içerisinde yer almaktadır. Bu durumdan hareketle davranışlar üzerinde rehberlik etme fonksiyonu bulunan bir kavram olarak ahlak karşımıza çıkmaktadır. Ahlak gelişimi çocukların kültürel ve sosyal kurallar ile normlar çerçevesinde, toplumdaki diğer insanlara karşı uygun davranış ve tutumlar geliştirdiği bir etkileşim süreci olarak değerlendirilebilir. Ahlak gelişimi ile ilgili en temel iki kuram Piaget ve Kohlberg tarafından geliştirilmiştir.

2.2. Ahlak Gelişimi Kuramları

2.2.1. Piaget'in Ahlak Gelişimi Kuramı

İlk evre olarak karşımıza çıkan motor ve bireysel karakter evresinde yalnızca motor kurallara rastlanması söz konusudur. Burada kolektif kurallardan söz edilebilmesi mümkün değildir. Çocuk tarafından oynanan oyunlar bu evrede bütünü ile bireysel olmaktadır. Çocuğun kendi motor alışkanlıklar ve kendi arzuları çerçevesinde missetleri düzenlemesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Koç vd., 2009).

Benmerkezcilik olan ikinci aşamada çocuklar 2 ile 5 yaş aralığındadır. Ayrıca burada yasa şeklinde kurallar dışarıdan alınmaktadır. Çocukların yegane gayesi büyüklerini taklit etmek olan bu evrede, oyunun kurallarını çocukların yetişkinlerden alması söz konusudur. Bu aşamadaki çocuğun öteki çocuklarla veya başkalarıyla oynaması gerekli olmamaktadır.

Çocuğun tek başında oynayabilmesi de mümkündür. Kuralların yasalaştırılmasını umursamayan çocuğun kendi başına oynaması söz konusudur. Yukarıda da ifade edildiği üzere başkalarını taklit etmek tek gayelerini oluşturmaktadır.

Çocukların ortalama olarak 7-8 yaş aralığında bulunduğu evre ise işbirliği aşamasıdır. Tüm çocukların kazanma arzusunda bulunduğu bu evrede kuralların bir araya getirilmesi ve kontrolü amaçlanmaktadır. Daha ayrıntılı biçimde kuralların farında olmayan çocuk ortak oyunları öğrenmek amacı ile çaba göstermektedir. Oyunda bulunan kurallar hakkında bu aşamada yer alan çocuklara tek tek soru yöneltildiğinde de, hepsinin birlerinden farklı ve çelişkili kurallar belirtmesi söz konusu olmaktadır. Kısacası çocuklar açısından kuralların belirsizliği bulunmaktadır.

Kuralların yasalaşması olan son evrede ise, on-on iki yaş aralığında bulunan çocuklar yer almaktadır. Kurallar hakkında bu evrede uzman hale gelen çocukların hepsi kurallar hakkındaki sorulara aynı yanıtı yönelttiği görülmektedir. Söz konusu bu kuralların herkes tarafından bilinmekte ve çocuklar tarafından kabul edilmektedir. Ortalama olarak on-on iki yaş aralığında çocuklarda oyunun kuralları hakkında fikirler oluşması gerçekleşmektedir. Aynı zamanda çocukların iş birliğinde bulunma eğilimleri de on iki yaşından itibaren başlamaktadır. Piaget'e göre, bu dört aşama arasındaki ilerleme üç geçiş dönemini içerir. Birinci geçiş benmerkezci aşamanın başıdır. Bu dönemde kurallar zorlayıcı değildir. Bu aşamadaki çocukların ritüelleri vardır ve oyunun kuralları ritüellerden oluşur. Çocuk otoriteden (yetişkinden) gelen bilgiyi alarak ritüellerini oluşturur ve ritüellere bağlı kalmaya özen gösterir (Tetik, 2006:81).

Çocuk ve yetişkin arasındaki ilişkinin doğası gereği çocuk ve çocuğun kendi bakış açısı bu evrede kenara itilir. İkinci geçiş dönemi benmerkezci aşamanın zirvesini, işbirliği aşamasının ise ikinci yarısını içerir. Bu dönemdeki çocuk için kurallar yetişkinlerden çıkar, kutsaldır, değiştirmek yasaktır ve sonsuza kadar devam edecektir. Bunlar benmerkezci evreye ait en önemli ahlak özellikleridir. Üçüncü geçiş dönemindeki çocuk ise kuralları karşılıklı bir rıza sonucunda bir yasa olarak görür ve bu kurallarda değişikliğin mümkün olduğuna inanır. Piaget'e göre, kuralların bilincinde olmak bir bütün olarak düşünüldüğü zaman çocuğun ahlaki yaşamından ayrılamaz (Çam vd., 2012:1212).

Çocukların ahlaki yargılama kabiliyetleri üzerinde sosyal ilişkilerin etkili olduğu Piaget tarafından öne sürülmüştür. Aynı zamanda ötekilerle bulunan ilişkilerde iki çeşit sosyal ilişkinin ayrılmasının gerektiğini ifade etmektedir. Ayırt edilmesi gereken bu ilişkiler

ise; iş birliği ve kısıtlama olarak belirlenmiştir. Bahsi geçen bu iki sosyal ilişkiyle beraber iki farklı ahlak anlayışının meydana geldiği de yine Piaget tarafından öne sürülmüştür. Bunlar heterenom ve otonom ahlakıdır. Heterenom ahlak yetişkin sınırlandırmasını kapsarken, otonom ahlakın, iş birliğini kapsadığı görülmektedir. Kısıtlama, çocuktan yetişkine doğru olan tek yönlü saygı anlamına gelir ve yetişkin otoritesini ifade eder. Bu aşamada çocuksu benmerkezcilik yetişkin kısıtlaması ile birlikte ilerler. Bir çocuk için saygı duyulan kişiden gelen her şey zorunlu bir kural olarak algılanır. Doğru konuşmak ve çalmamak çocuğun derinden hissettiği görevler olsa da, çocuk henüz bu görevleri kural oldukları için zihnine yerleştirememiştir. Bunlar çocuk için yetişkinden gelen emirlerdir ve çocuk bu emirlere uymak zorundadır. Heteronom ahlak aşamasındaki bir çocuk için doğru olan yetişkine itaat etmekken, yanlış olan kişinin kendisine ait bir iradeye sahip olmasıdır. Piaget çocuğun sahip olduğu bu anlayışı ahlaki gerçekçilik olarak tanımlamıştır. Ahlaki gerçekçilik; çocuğun, görev ve değerlerin bireyin zihninden bağımsız olarak kendi kendine var olduğunu kabul etme eğilimidir. Diğer bir deyişle; çocuğun bir kuralın dışarıdan hazırlanıp zihne verilen bir şey olduğu ve asla zihin tarafından geliştirilmiş bir şey olmadığı yönündeki inancıdır.

Kuralların genellendiği ve içsel hale getirildiği bir ara evre otonom ve heterenom ahlak arasında bulunmaktadır. Söz konusu bu evrede bulunan çocuğun yalnızca yetişkinden gelmiş olan emre uyum göstermediği görülmektedir. Örneğin, yalanın kötü olduğunu bilir ve cezalandırılmasa bile yalan söylememek gerektiğini düşünür. Bu aşamada çocuk, ahlaki kurallar üzerine düşünse de, otonomi henüz tam olarak gelişmemiştir. Çünkü hala dışarıdan verilen ve zihin tarafından üretilmemiş kurallar vardır. Dışsal bir baskıdan bağımsız olarak zihin bir şeyi gerekli olarak görüyorsa bu durum ahlaki bağımsızlığın/otonominin bir işaretidir.

İş birliği otonom ahlak evresinin en mühim özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılıklı saygıyı barındıran bu iş birliği olgusu iki kişi arasındaki ilişki olarak ifade edilebilmektedir. Arkanlar arasında bulunan ilişki bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Otoriteye yönelik olan duygunun yok olmasında ise akranlar arasında var olan bu iş birliği etkili olmaktadır. İşbirliği ve özerklikten sonra, çocuk kuralların zorunlu olmadığına ve değiştirilebileceğine inanırken, aynı zamanda bu kuralları zihnin özgür bir ifadesi olarak görür. İşbirliği ile birlikte mantıksal ve adalet kavramları önemli hale gelir. Ayrıca işbirliği, ahlaki özerkliğin kazanılması açısından da önemlidir. Genel olarak yaş

ilerledikçe özellikle yedi-sekiz yaştan sonra kısıtlama azalırken, işbirliği artmaktadır. Diğer bir deyişle çocuğun yaşı ilerledikçe bir yetişkine bağımlı olan ahlak anlayışından, bağımsız bir ahlak anlayışına geçiş yaptığı gözlenir (Aydoğan, 2020:16).

Piaget'e göre küçük çocuklarda aynı zamanda içkin adalet (immanent justice) anlayışı vardır. İçkin adalet, en genel tanımıyla bir kabahatin otomatik olarak cezasını beraberinde getirmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Küçük çocuklarda içkin adalet duygusu güçlüyken, sekiz yaşından sonra içkin adalet duygusu yavaş yavaş yok olma eğilimindedir. Piaget'e göre içkin adalet anlayışının kökeni yetişkin kısıtlamasına dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, yetişkin kısıtlamasının etkisi altında kalan çocuklar edindikleri duyguları olaylara aktarırlar ve cezalandırıcı adalete inanırlar. Fakat zihinsel gelişme ile birlikte ceza yerini aşamalı olarak eşitliğe bırakır. Çocuk ve yetişkin arasındaki ilişkinin doğası eşitliğe imkan vermez. Oysaki çocuğun akranları ile kurduğu ilişkide eşitlik vardır. Son olarak Piaget, çocuklarda adaletin aşamalarını ise şöyle tanımlamıştır. Yedi sekiz yaşına kadar adalet yetişkin otoritesine bağlıdır. 8-12 yaş aralığında aşamalı eşitlikçilik söz konusudur. On bir yaşından sonra ise çocuklar için hakkaniyet/adil olmak önemlidir (Tetik, 2006:80).

2.2.2. Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı

Piaget tarafından öne sürülen teorinin üzerine Kohlberg, ahlak gelişimi teorisinin temellendirildiği görülmektedir. Bu şekilde gerçekleştirilen araştırmalar ile birlikte katılımcılara öyküler vasıtası ile ahlaki ikilemlerin arz edilmesi söz konusu olmuştur. Adı Heinz olan bir kişinin yaşamış olduğu ikilemin Kohlberg tarafından değerlendirmelerinde sık sık yer verildiği görülmektedir. Bu ikilemde, "Heinz karısı kanser hastalığına yakalanmış bir bireydir. Doktorların tedavi için önerdiği ilaç Heinz'in alamayacağı kadar pahalı bir ilaçtır. Heinz çevresinden bulduğu borç paralarla ilacın tutarının yarısı kadar parayı ancak tamamlayabilmiştir. Borç bularak topladığı paralarla eczaneye gidip, bu ilacı alamazsa karısının ölebileceğini, bu sebeple ya ilacı daha ucuza vermesini ya da kalan miktarı daha sonra ödemeyi teklif etmiştir. Fakat eczacı bu ilaçtan para kazandığını söylemiş ve ilacın parasının tamamı olmadan Heinz'e ilacı vermemiştir. Böyle bir durumda Heinz karısının tedavisi için gerekli olan ilacı çalmak için eczacının dükkanına girmiştir." Kohlberg çalışmalarında bu tarz ikilemleri kullanarak katılımcıların yaptıkları muhakemeleri incelemiştir (Tetik, 2006:58).

Kültürlerarası ve boylamsal değerlendirmeler gerçekleştirmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde ise, zaman geçtikçe ahlaki muhakemenin birbirlerini takip eden 6 aşamada gelişim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kohlberg'e göre bu evreler yapılandırılmış bir bütün şeklindedir ve değişmez bir sıradadır. Bireyler bu evrelerden birini atlayamaz ve her zaman bir üstteki evreye ilerler. Kohlberg'e göre tüm kültürlerde aynı şekilde olan bu evreler hiyerarşik bir bütünleşme şeklindedir. Üst evre daha alt evreyi de kapsamaktadır. Bireylerin en üst evreye ulaşma yönünde bir motivasyonları vardır.

Kohlberg kuramında ahlak gelişimi evrelerini şu şekilde tanımlamıştır (Tetik, 2006: 62-66):

1) Gelenek öncesi düzey: Bu aşamadaki bir birey kültürel kurallar ile doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü olan etiketlerden sorumludur. Fakat bu etiketleri bir davranışın hem fiziksel hem de hedonistik sonucu olarak görür. Bu düzey iki aşamaya bölünmüştür.

- 1. Aşama: Ceza ve itaat odaklı yönelim (the punishment and obedience orientation): Bir eylemin iyi ya da kötü olması sadece fiziksel sonuçlarına bağlıdır. Cezadan kaçınma ve güçlü olana sorgusuz itaat etme bu aşamadaki bireylerin en önemli değerleridir. Bu evredeki bir birey için ceza ve otorite tarafından desteklenen bir ahlaki düzen vardır.
- 2. Aşama: Araçsal-görelî yönelim (the instrumental-relativist orientation): Bir kişinin kişisel ihtiyaçlarını, ara sıra da diğerlerinin ihtiyaçlarını tatmin eden davranış doğrudur. Bu aşamada karşılıklılık, eşit paylaşma veya adalet unsurları vardır. Fakat bu ilkeler bu aşamada her zaman pragmatik/faydacı bir şekilde görülür. Yine aşamada karşılıklı bir hakkaniyet, bağlılık, vefa ya da minnettarlık yoktur. Daha çok "Sen benim çantamı çizdin, ben de seninkini çizeceğim" şeklinde görülebilir

2) Geleneksel düzey: Bu aşamada kişi için içinde bulunduğu grubun ve ailesinin beklentilerini karşılamak önemlidir. Kişinin kendi doğruları için sonuçlarından bağımsız olarak bu beklentiler değerlidir. Bu aşamadaki tutum, sadece sosyal düzene ve bireysel beklentilere uymanın bir yolu değildir, aynı zamanda bir bağlılıktır, vefadır. Bu aşamadaki bir birey düzeni aktif olarak sürdürmek, desteklemek ve meşrulaştırmak ister. Bu düzey de iki aşamaya bölünmüştür.

- 3. Aşama: Kişilerarası uyum veya “iyi kız, iyi erkek-iyi çocuk olma” (the interpersonal concordance or “good boy-nice girl” orientation): İyi davranış diğerleri tarafından onaylanan ya da diğerlerine yardım eden davranıştır. Davranış, sıklıkla niyetine bakılarak değerlendirilir. Kişi iyi bir insan olarak diğerlerinin onayını kazanır. Bu aşamada stereotipik davranışlara uyma söz konusudur.
- 4. Aşama: Kanun ve düzen (Law and Order): Bu aşamada sabit kurallara, otoriteye ve sosyal düzenin sürdürülmesine odaklanma vardır. Doğru davranış otoriteye saygı duyulmasını, sosyal düzenin sürdürülmesini ve bir kişinin yükümlülüklerini yerine getirmesini içerir.

3) Gelenek sonrası, otonom ve ilkeli düzey: Bu düzeyde, ahlaki değerleri ve ilkeleri tanımlamak amaçlanır. Bu ahlaki değer ve ilkeler grup otoritesinin dışında uygulanır. Bu düzey de diğer iki düzey gibi kendi içerisinde iki aşamadan oluşmaktadır:

- 5. Aşama: Sosyal ilişki, kanun ve genele faydacılık: Doğru davranış, tüm toplum tarafından üzerinde düşünülmüş ve anlaşmaya varılmış olan, genel olarak insan haklarına uygun olan davranıştır. Bu aşamadaki bireylerin, bireysel düşünceleri ve değerlerin göreceliliği konusunda farkındalıkları vardır. Bireyler belli kurallar konusunda söz birliğine ulaşmayı hedefler. Yasalar konusunda anayasal olarak ve demokratik olarak uzlaşmaya varılmıştır. Bazı kurallar ve yasalar sosyal faydacılık düşüncesi ile değiştirilebilir
- 6. Aşama: Evrensel etik, ilke anlayışı: Bu aşamada doğru davranış, kişinin kendisinin seçtiği etik ilkeler ile uyumlu olarak; evrenselliğe ve tutarlılığa hitap eden, vicdan tarafından verilen karar olarak tanımlanmaktadır. Bu ilkeler ahlaka uygun ve soyuttur. Burada ahlaki kurallar emredilen bir şey gibi somutlaştırılmamaktadır. Bunlar karşılıklılığın, adaletin ve insan hakları eşitliğinin evrensel ilkeleridir. Bu aşamada, kişilere birey oldukları için saygı duyulur.

Gelenek öncesi seviye ilk seviye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu seviyede kişisel gereksinimler bakımından ahlaki iklimler ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra ahlaki çatışma durumlarının bu seviyede gereksinimlerin çatıştığı durumlar şeklinde ele alınması söz konusudur. Ahlaki çatışmalar en güçlü olan tarafından (Birinci Aşama) çözümlenebildiği

gibi, kişinin kendi refahı için bireysel sorumlulukları üzerine alması (İkinci Aşama) ile de çözümlenebilir. Bu formülasyonlar çocukların deneyimleri ile uyum içerisindedir. Küçük bir çocuk için güç, belki de sosyal dünyanın en belirgin özelliğidir (Birinci Aşama). Çocuk çatışmaları, güce uyma ve bireysel ilgiler arasındaki çatışmayı görmek olarak öğrenir. Hak/doğru kavramını bireysel ilgilere hizmet eden bir düşünce olarak görür.

2.2.3 Turiel'in Sosyal Alan Kuramı

Kohlberg'in meslektaşı, öğrencisi ve beraber araştırmalar gerçekleştirdiği Turiel tarafından Kohlberg teorisine önemli bir eleştiri getirilmiştir. 1978 senesinde Toplumsal Alan Teorisi Turiel tarafından meydana getirilmiştir. Bu teoride ahlak gelişimi konu alınmıştır. Aynı zamanda, Kohlberg tarafından öne sürülen aşamaların geleneksel ve ahlak alanlarını birbirinden ayırmada yeterli olmadığını bu teori ile öne sürülmüştür. Çok küçük yaşta olan çocukların dahi bu aşamaları ayırabildiği Turiel (1983) tarafından ifade edilmiştir. Birbirlerinden bağımsız alanlar olduğu ve ayrılmalarının gerekli olduğu da belirtilenler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra gelenek ötesi seviyeden daha önce geleneksel seviye bulunmamaktadır. Ayrıca ahlaki yargılamanın neticesi olarak geleneksel düşünme şekli ortaya çıkmamaktadır. Bu durumun kanıtı ise, ahlaki konular ile toplumsal geleneklerin küçük çocuklar tarafından dahi ayrılabilmesidir. Ahlaki gelişimde kişisel ve sosyal-geleneksel alanları çocukların ayırt etmesinin mümkün olduğu ifade edilmiştir (Özsarı ve Özçelik, 2020: 1054).

Sosyal alan kuramı çerçevesinden yapılan araştırmaların bulgularına göre çocuklar ahlaki kural ihlallerini geleneksel kural ihlallerine kıyasla daha ciddi ihlaller olarak görmekte ve daha fazla tepki göstermektedir. Ayrıca, ahlaki kural ihlallerine verilen tepkiler ortaya çıkan zararlar ya da davranışın adaletsizliği ile ilgiliyken, geleneksel kural ihlallerine verilen tepkiler daha çok kurallara ve otoriteye uyulmadığı yönündedir. Çocukların ahlaki ve geleneksel kural ihlallerine yönelik bu tutumları muhakemelerinde de farklılaşmaktadır. Ahlaki meselelerle ilgili muhakemeler refaha, doğruluğa ve adalete dayandırılırken; geleneksel meselelerle ilgili muhakemeler sosyal düzene, otoriteye, adetlere ve kurallara dayandırılmaktadır (Turiel, 2006:830).

Siegal ve Storey (1985:1007), yapmış olduğu çalışmalarda ise kuralın çeşidine göre çocukların ahlaki kurallara verdikleri önemin farklılaştığını tespit etmişlerdir. Toplumsal kurallara çocuk tarafından uygun davranışların sergilenmesi doğuştan var olan bir kabiliyet

olmamaktadır. Çocukların ahlaki standartlarının Aydın (2000:55) tarafından sosyal etkileşimler doğrultusunda gelişim ve değişim yaşadıkları ifade edilmiştir. Çocuğun gelişim sırasında sosyalleşmesi ile birlikte toplumsal kurallara uyum göstermesi söz konusudur. Bazı sosyal normlar ile sosyalleşme aşamasında karşı karşıya kalan çocuk etrafında var olan sosyal normlara uyum gösterme beklentilerini öğrenmektedir. Aynı zamanda çocuğun bu aşama içerisinde toplumsal normları öğrenmeye başladığı görülmektedir. Bu konuda birtakım araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar neticesinde ise, çocuklarda var olan ahlaki yargıların suç işleyenleri gözleme ya da suç işleme benzeri tecrübelerinden dolayı meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Çocuklar kendi ahlak kurallarını oluştururken, görmüş oldukları zarar deneyimlerinden veya hak ihlallerinden etkilenmektedir. Sosyal norm anlayışlarının meydana gelmesinde ise, çocukların oldukları ortamda bulunan sosyal sistemin normları ve uygulamalarından sağladıkları tecrübeler etkili olmaktadır. Dolayısıyla gelecekte çocukların hayatları, yaşamış oldukları toplum ile etkileşimi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Çocuğun bu doğrultuda şekil aldığı görülmektedir (Çeliköz vd., 2008:2).

Yaşlıları ve aileleri, çocukların ahlak ve sosyal gelişimlerinde önem arz eden 2 sosyalleşme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk hayata gözlerini açtığı andan itibaren etrafında yer alan sosyal ve fiziksel çevreye adapte olmaktadır. Bu noktada en önemli desteği ise ebeveynlerinden alması söz konusudur. Çocuk tarafından okulda, evde öteki kişilerle kurmuş olduğu günlük ilişkinin önemi hakkında araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalarda ise sosyal alan yaklaşımı olgusundan yararlanılmıştır. Aileleriyle çocuklar arasında var olan etkileşimin çocuğun ahlaki bilgisinin meydana gelmesinde yararlanılacak sosyal tecrübelerin bir tarafı olduğu sosyal alan yaklaşımı doğrultusunda ifade edilebilmektedir. Karşılıklı sosyal etkileşimden ahlaksallık ortaya çıkmaktadır. Ancak çocuklar ile aile arasında var olan etkileşimin bilişsel ve duygusal elementlerinin çocukların ahlak gelişimlerine katkıda bulunduğu söylenebilmektedir. Yani çocukların ahlak gelişimlerinde aileler tarafından çocukların davranışları hakkında daha ilgili düşüncelerini sağlaması sonucunda katkı sağlayabilmeleri mümkün olmaktadır. Bir başka gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde ise, çocukların gelişimi üzerinde ailelerin ve yaşlılarının sağladığı katkıların farklılık gösterebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Smetana (1981: 1333-1336) 2-4 yaş çocuklarla sosyal kurallar ve ahlaki kural ihlallerini değerlendirdiği çalışmasında çocukların, ahlaki suçları sosyal suçlara oranla daha ciddi, cezaya daha fazla layık, herhangi bir kural

olmasa bile yanlış olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir. Sosyal kuralların kendine özgü ortamlarda oluşması, açıklama yapılma zorunluluğunun olması, yanlışlığının kanıtlanamaması ve çeşit fazlalığı yüzünden ahlaki kurallara göre çocukların düşünerek hareket etmesi daha fazla beklenmektedir (Smetana, 1993' den akt. Seçer vd., 2006).

2.3. Ahlaki Duygu ve Olumlu Sosyal Davranış

2.3.1. Ahlaki Duygu

Çok sınırlı tepkilere sahip olan yenidoğanlar bir sıkıntıları bulunduğu veya acıttıklarında ağlayarak bunu ifade etmektedirler. Benzer şekilde gülümsemeleri ile de keyiflerinin iyi olduğunu belli etmektedirler. Ancak üçüncü senenin sonuna geldiğinde çok farklı duygular gösterebilmektedirler. Temel duygular, yaşamın ilk 6 ayı içerisinde görülen; sevinç, üzüntü, iğrenme, şaşkınlık, kızgınlık ve korku gibi duyguları içerir. Öz-bilinç duyguları çocuklarda öz-bilincin gelişiminden sonra ortaya çıkar. Çocuklarda öz-bilincin gelişmesi; diğer bir deyişle çocukların benliklerine ilişkin farkındalıklarının oluşması yaklaşık olarak yaşamın 2. yılının 2. yarısında olur. Buna bağlı olarak ilk görülen öz-bilinç duyguları mahcubiyet, kıskançlık ve empatidir. Çocuklar 2,5 yaşına geldiği zaman, kendi davranışlarını artık bir standart temelinde değerlendirmeye başlar (örn. annesinin onayını/kabulünü almak isteyebilir). Bu dönemde ortaya çıkan duygular öz-bilinç değerlendirme duygularıdır. Suçluluk, gurur ve utanma 2,5-3 yaş arasında görülen öz-bilinç duygularıdır. Kendilik hissi taşıyan bu dönemdeki çocuk, kendi davranışlarını belli standartlar ile karşılaştırabilme becerisine sahiptir. Erken dönemde görülen temel duygular sadece yüz ifadesi ile görülürken, yaşamın 2. yılının 2. yarısında görülen öz-bilinç duyguları yüz ifadesi, vücut ve ses hareketleri ile de görülebilir. Özetle, doğduğu andan itibaren belli duygusal becerilere sahip olan çocuklar 3 yaşına geldiğinde daha ayrıntılı ve daha kompleks bir duygusal hayata sahip olmaktadır (Saltalı, 2010: 18-23).

2.3.2. Olumlu Sosyal Davranış

Kişiler tarafından öteki kişilere yarar sağlayan ve bazı durumlarda kendilerine bir maliyet doğuran çalışmaları gerçekleştirmeleri halinde Olumlu Sosyal Davranış meydana gelmektedir. Pek çok yardımda bulunma davranışının prososyal olarak sınıflandırılabilmesi mümkün olmaktadır. Ayrıca sıklıkla kategorilere de ayrılabilir. Bölünen bu kategorilerden ilki özgeci davranışlardır. Diğer kategori ise, ötekileri göz önünde bulunduran

davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumlu Sosyal Davranışın bir çeşidi özgecildir. Ancak yardımda bulunan bireyin öteki kişiye yardımda bulunmasından dolayı bir maliyet ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Kişilerin kendilerine çıkan maliyet, ötekileri göz önünde bulunduran davranışlarda söz konusu değildir. Burada sadece kişinin ötekilere yardımda bulunması vardır. Toplumla fayda sağlayan davranışların Olumlu Sosyal Davranış şeklinde ifade edilebilmesi de mümkündür. Olumlu sosyal ya da özgeci kişiliğin içermiş olduğu bazı konular bulunmaktadır. Bu konular; ahlaki sebepler, ötekilerin bakış açısını görme kabiliyeti, empatik ilgi ve kabul edilebilirlik olarak sıralanabilmektedir. Söz konusu bu geniş yelpazeye sahip yanının minimum iki çeşitli kategoride sınıflandırılabilmesi mümkündür. Bu sınıflandırma doğrultusunda, durumsal spesifik Olumlu Sosyal Davranış ve küresel Olumlu Sosyal Davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumlu Sosyal Davranış hakkında son dönemlerde pek çok çalışma yürütülmüştür (Yıldız ve ark., 2012:219).

2.3.3. Ahlaki Duygu ve Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki

Pek çok araştırmacı tarafından olumlu sosyal davranış ile ahlaki duygu ve ahlaki muhakeme yüklemenin arasında olan ilişkinin üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda çalışmalarına konu olarak almışlardır (Ongley, vd., 2014). Çocuklarda bulunan ahlaki duygular ve ahlaki mahkeme yetenekleriyle davranışlarının arasında bir bağın bulunmasının gerekli olduğu araştırmacılar tarafından öne sürülmüştür. Ayrıca bu durumun sosyo-moral duygu ve davranışlarının algılanabilmesinde önem arz ettiği düşüncesi bulunmaktadır.

Gerçekleştirilen bu değerlendirmelerde elde edilen bir diğer sonuçta olumlu sosyal davranışla ahlaki duygu yükleme veya muhakeme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığıdır. Ahlaki muhakeme paylaşma davranışlarının, paylaşılan çıkartma (etiket) sayısı doğrultusunda olumlu sosyal davranışın ölçümde bulunduğu ve bir yordayıcısının olduğu görülmüştür. Fakat suçluluk duygusu yükleme yani duygu yüklemenin çocuklar tarafından paylaşılmış olan çıkartma (etiket) sayısını yordaması söz konusu olmamıştır. Çocukların paylaşma davranışları, suçluluk hissetmekten çok paylaşmaya karar verirken diğerinin ihtiyacının düşünüldüğü bilişsel süreçlerle daha çok ilişkili olabilir (Ongley, vd., 2014:6). Ayrıca, olumlu sosyal davranışın çok boyutlu bir yapısının olması (örn. paylaşma, yardım etme, rahatlatma, bağış yapma) ve çalışmalarda ölçülen olumlu sosyal davranışın türü, bu değişkenin ahlaki muhakeme ve ahlaki duygu yükleme ile olan ilişkisinin görünümünü etkileyebilir (Ongley, vd., 2014).

Çocukların kural ihlalini yapan kişinin duygularına değil de, kural ihlalini yapan kişinin kendileri olduklarını düşündükleri koşulda (self as victimizer) kendi duygularına yaptıkları yüklemelerin ahlaki duyguları anlayıp anlamadıklarının daha iyi bir yordayıcısı olduğu belirtilmektedir (Keller, vd., 2003). Her iki öyküde de kural ihlali yapan hipotetik çocuğa olumlu duygu yüklemesi yapan 5 yaş çocukları ayrıca bu çocuğu kural ihlali yaptıktan sonra kendisini iyi hisseden “kötü insan” olarak değerlendirmişlerdir. Aynı çalışmada kural ihlalini yapan kişi kendileri olsalardı, olumsuz duygular yaşayacaklarını belirten çocukların daha fazla sayıda çıkartma (etiket) paylaştıkları ya da daha fazla olumlu sosyal davranış sergiledikleri bulunmuştur. Diğer bir deyişle, ahlaki kural ihlalinin duygusal sonuçlarını anlayan çocuklar, çıkartma paylaşırken daha cömert davranmışlardır. Hipotetik öyküde kural ihlali yapan çocuğun duygularına yapılan yüklemeye ise olumlu sosyal davranışı yordamamıştır.

Çocuklara yönelik olarak herhangi bir değeri dayatmak yerine, evrensel ahlaki kavramları tartışmak, bu kavramların diğer toplumsal kurallardan ve kişisel tercihlerden farklı değerlendirip gerekçelendirildiğini deneyimleme fırsatı vermek, demokratik toplumun ve eğitimin temelini meydana getirmektedir. Bu çerçevede değer gibi göreceli bir anlama sahip olan kavramların öğretilmesi yerine felsefe ve mantık gibi tutarlı ve eleştirel düşünme becerilerine katkıda bulunacak disiplinlerin müfredata dahil edilmesi çocukların ve gençlerin sorgulama yetilerine anlamlı katkılarda bulunacaktır (Acar, 2018).

Çocuklar ve yetişkinler ahlâki alanda karar alırken evrensel etik prensipler olan hak, adalet, eşitlik, esenlik ve ötekinin iyi oluş hali gibi kavramları dikkate almaktadırlar. Bir durumun ahlâken yanlış olmasını otoriteden, ceza korkusundan ve toplumsal kurallardan bağımsız olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber bireyler toplumsal-geleneksel alana ait durumları otorite ve kurallara bağlı olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda toplumsal-geleneksel alana ait yanlış ve doğrular kültürden kültüre değişiklik gösterebilir. Aynı zamanda toplumsal ve geleneksel normların amacı toplumsal yaşayışı düzenlemek olduğu için şayet üzerinde uzlaşırsa zaman içinde değişebilmektedir (örn., kıyafet yönetmeliği, selamlaşma biçimleri) (Acar, 2020).

3. EBEVEYN DAVRANIŞLARI

Küçük çocukların psikososyal gelişimlerinde anne baba tarafından sergilenen davranışlar ve aile ilişkileri önem arz etmektedir. Bu doğrultuda ebeveynler tarafından sergilenen disiplin yolları, aile içinde var olan ilişkiler ve ebeveyn stratejilerinin etkili olduğu söylenebilmektedir. Çocukların duygusal ve davranışsal sorunlarının ortaya çıkmasında anne babanın sergilemiş olduğu davranışların önemli bir etkiye sahip olduğu alanyazınında pek çok araştırmada belirtilmiştir. Aynı zamanda pek çok değerlendirmede anne baba çocuk ilişkisinin çocuğun gelişimi üzerinde ne derecede önem arz ettiğine yer verilmiştir. Anne babaların davranışlarının çocuklar üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla yapılan çalışmalarda, ana babalık farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır. Bazı çalışmacılar ebeveyn davranışları kapsamında ebeveyn sıcaklığı/duyarlılığı ve ebeveyn kontrolünü incelerken, bazı çalışmacılar ise ebeveynlik stillerine ve ebeveynlerin kullandıkları disiplin yöntemlerine odaklanmaktadır.

3.1. Ebeveyn Davranışları, Ahlaki Muhakeme ve Ahlaki Duygu

Anne babaların yer aldığı sosyalizasyon süreci içerisinde çocuklar tarafından ahlaki değerlerin ve geleneksel normların öğrenilmesi söz konusudur. Anne-baba ve çocuk arasında var olan ilişkinin çeşitli yanları ile birlikte sosyalizasyon sürecinin çeşitli alanlarda meydana geldiği görülmektedir. Bu aşama içerisindeki çocuklar üzerinde çeşitli davranışsal neticelerin ortaya çıkmasında ise çeşitli anne-baba uygulamaları etkili olmaktadır. Bütün çocuklar üzerinde ebeveyn uygulamalarının aynı biçimde ve seviyede etki yaratması mümkün değildir. Bunun yanı sıra anne baba tarafından sergilenen davranışların bütün çocuklar tarafından aynı biçimde kavranması ve deneyimlenebilmesi de söz konusu olmamaktadır. Sosyal alan kuramına göre, ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimler çocukların ahlaki bilgilerini oluştururken yararlandıkları sosyal deneyimlerin bir yönüdür. Ebeveynler ahlaki kuralların nedenlerini açıklayarak ya da ahlaki kuralların ihlal edildiği durumlarda uygun tepkiler vererek çocuklarının ahlak gelişimini desteklerler. Başka bir deyişle, ahlaki bir kural ihlali karşısında ebeveynlerin tepkileri çocukların ahlaki ve sosyal kuralları anlamasına yardımcı olur (Termini & Golden, 2007:484). Ebeveynlerin tepkilerinde diğerlerinin iyiliğine ve haklarına odaklanarak açıklayıcı bir dil kullanması, çocukların söz konusu sosyal ve ahlaki kuralları daha iyi anlamasına yardımcı olarak ahlak

gelişimlerini destekler. Bu tarz ebeveyn pratikleri, çocuğun sebep olduğu zarar ya da içinde bulunduğu haksız duruma odaklanmasını sağlar. Öte yandan anne babaların çocuklarına verdiği öfke içeren tepkiler çocukların diğerlerinin duygularına odaklanmasını engelleyebilir. Anne babalık davranışlarında güç kullanımı; çocuğa yönelik fiziksel ceza ve sert uygulamaları içeren ebeveyn yaptırımlarının eşlik ettiği, öfkenin olduğu ve genel olarak çocuğun davranışlarının onaylanmadığı ebeveyn tepkilerini içerir. Çocuğa karşı yaptırımın uygulandığı, ebeveyn otoritesinin baskın olduğu ya da çocuğun davranışlarının herhangi bir açıklama yapılmadan sonlandırıldığı ebeveynlik davranışları saldırganlık gibi antisosyal davranışın engellenmesinde ya da sosyal anlayışın gelişiminde başarısız bir ana babalık tarzı olabilir ve çocukların ahlaki kuralları içselleştirmesini engelleyebilir. Kısacası ebeveynler düşmanlık ve saldırganlık içeren güç odaklı disiplin teknikleri kullandıkları zaman çocuklarının ahlak gelişimlerini olumsuz anlamda etkileyebilirler (Termini & Golden, 2007:484).

3.2. Ebeveyn Davranışları ve Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişki

Çocukların ahlak gelişimleri üzerinde aile tarafından çocuğun sosyalizasyon sürecine yapılan katkıları ve aile etkileşimleri mühim bir etkiye sahiptir. Bu şekilde pek çok kanal yardımı ile çocukların ahlak gelişimlerinde rol oynamaları söz konusudur. Çocuğun ilk sosyalleşebildiği ortam aile olmaktadır. Aile içerisinde çocukların erken zamanlarda ahlaki durumlar ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Çocuğun kendi istek ve ihtiyaçları ile diğerlerinin refahı arasındaki ikilem, diğer aile üyeleri ile çocuk arasındaki gündelik yaşantıda deneyimlenmektedir. Ebeveynler adaleti ve refahı sağlamak için, bireylerin nasıl davranması gerektiği, neyin doğru neyin yanlış olduğu ve sosyal kurallar gibi ahlaki konular hakkında çocuklarıyla sık sık konuşmaktadır (Dunn, 2008:331). Aile içerisinde çocuklar sorumluluk kavramına karşı farkındalık geliştirmeye başlarlar. Diğer bir deyişle, bireyler diğerlerine karşı sorumlu olmayı öğrenmeye ve diğerlerine zarar veren davranışlar konusunda hassasiyet kazanmaya başlarlar (Dunn, 2008: 334). Ebeveynler çocuklarıyla olan etkileşimlerinde, çocukları olumlu davranışlar sergilediği zaman doğrudan sözel mesajlarıyla onlara rehberlik edip, çocuklarının olumlu sosyal davranış konusundaki motivasyonlarını arttırabilirler.

Çocukların gelişimleri üzerinde etki yaratan bir başka durumda çevresel etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların olumlu sosyal gelişimlerinde olumsuz etkilerin

ortaya çıkmasına, anne babaların kurallar ile ilgili mantık çerçevesinde tutarlı açıklamalar yapmaması, ceza verici ve katı bir davranış sergilemeleri rol oynamaktadır. Ayrıca sık sık öfkelerinin yansıtılması da olumsuz etkileri beraberinde getirmektedir. Ebeveynlerin bu tarzdaki zorlayıcı ve öfke içeren sosyalleştirme deneyimleri, çocukların diğerlerinin ihtiyaçlarına odaklanmasını engellemekte ve bu çocukların saldırgan davranışlar sergilemesine sebep olmaktadır. Çocuklar tarafından ilgi ve bakım eksikliği olarak da yorumlanabilen öfkeli ve otoriter tarzdaki ebeveynlik, çocukların bu davranışları model almasına ortam sağlayabileceği gibi, diğerlerinin ihtiyaçları konusundaki beceri ve motivasyonlarını da engelleyebilir. Öte yandan genel anlamda destekleyici, açıklayıcı ve sıcak ebeveynlik sergileyen anne babalar aynı zamanda çocuklarından bekledikleri davranışlar konusunda açıklamalar yapmakta ve beklentilerinin gerekçelerini çocuklarıyla konuşmaktadır. Ebeveynlerin bu tarzdaki yaklaşımları da çocukların ahlaki kural ve değerleri içselleştirmesini kolaylaştırmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı 5-6 yaş (59-71 aylık) çocukların kural ve otoriteye yönelik değerlendirmeleri bağlamında okulöncesi dönem çocuklarının evlerdeki kurallar üzerine nasıl düşündüklerini ortaya çıkarmaktır.

4.2. Önemi

Genelde çocukların kural algısı meselesi, öğretmenlerin ve çevresindeki yetişkinlerin, çocuklar kurallara uyuyorlar mı?, otoriteye itaat ediyorlar mı? soruları bağlamında irdelenmektedir. Kural konusu genel bakış açısından bakıldığında sanki çocuklarla ilgili meseleler değil yetişkinlerle ilgili meseleymiş gibi algılanmaktadır. Yetişkin gözünden bakıldığında bazı alanlarda kural koymaya gerek duyulmasa da bazı alanlarda koyulan kurallardan taviz verilmemesi gerekmektedir.

Bu konudaki araştırmalar ahlaki değerlere önem veren ülkelerde daha çok anne babaların ya da öğretmenlerin çocukları değerlendirmesi ile yapılmaktadır. Halbuki çocuklar bu kural ve otorite kavramından ne anlıyorlar ve bunu zihinlerine nasıl yerleştiriyorlar bunu anlamak hem çocuk gelişimi açısından hem de okulöncesi programlarımızı nasıl kurgulamamız gerektiği açısından son derece önemlidir.

4.3. Araştırmanın Deseni ve Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalar doğal ortamlarda meydana gelen olgu, olay ya da davranışlar üzerine yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalarda davranışların ortaya çıktığı ortam hiçbir müdahale yapılmaksızın gözlemlenir. Bu çalışmalarda bilgi doğrudan kaynağından alınarak deneklerin kendi bakış açılarına göre olgular anlamaya çalışılır (Büyüköztürk vd., 2019: 253-254). Yarı yapılandırılmış görüşmede ise bazı sorular standartlaştırılır, diğer sorular ise açık uçlu olarak düzenlenir. Görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler derinlemesine değerlendirilir (Güldü, t.y.).

Görüşmeler en fazla 10-15 dakika sürmüştür. Görüşme yapılabilmesi için çocukların velilerinden izin alınmış ve araştırmacı çocuklara pandemi koşullarına uygun sosyal mesafede, geniş ve havadar olan ayrıca açık alanlarda da hijyen ve mesafe kurallarına dikkat

ederek açık uçlu sorularını yöneltmiştir. Amacımız çocukların kural ve kural ihlali ile ilgili zihinsel süreçlerini verdikleri cevaplar üzerinden analiz etmektir. Bunun için görüşmelerde ses kaydı alınmış ve sonrasında deşifreler üzerinden söylem analizi yapılmıştır. Analiz; bu konu ile ilgili yapılmış benzer araştırmalarda kullanılan kodlama şemalarından yola çıkılarak geliştirilen kodlama şeması üzerinden yapılmış, yapılan kodlamalar SPSS 21 paket programı kullanılarak istatistiki yüzdeler analizleri yapılmıştır.

4.4. Katılımcılar

Çalışmanın evrenini İstanbul/ Göktürk bölgesindeki 5-6 yaş (59-71 aylık) aralığında okulöncesi öğrencileri oluşturmaktadır. Çocukların yaş ortalaması Tablo 1’de gösterildiği gibidir. Araştırmaya katılan kızların yaş ortalaması $66.43 \pm 3,32$ ve oğlanların yaş ortalaması $64.07 \pm 3,52$ ’dir. Ama bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Araştırmaya katılan kızların yaş ortalaması oğlanlardan daha yüksektir.

Araştırmanın örneklemini ise 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılı içinde özel bir okulöncesi kurumunda öğrenim gören, rastgele seçilmiş ve ailelerinden izin alınmış 14 kız, 14 oğlan çocuk oluşturmaktadır.

Tablo 1: Cinsiyete göre yaş ortalaması (ay)

	N	X	SS
Kız	14	66.43	3.32
Oğlan	14	64.07	3.52

Bu çalışmanın yapılabilmesi için MEF Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Komisyonu’ndan onay alınmış ve bilgilendirme formları velilere iletilmiştir. Çalışmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu veliler ile paylaşılıp izin formu mail ile gönderilmiştir. Çalışmaya katılım onayı verilen öğrenciler çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma zamanı Covid-19 Pandemi zamanına denk gelmiş ve pandemiye uygun tüm hijyen ve mesafeli çalışma kurallarına uyularak geniş alanlarda ve açık havada öğrenci görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında velilerin izni doğrultusunda ses kaydı yapılmıştır. Öğrenciler en fazla 10- 15 dakikalık zaman diliminde yöneltile soruları açık uçlu yanıtlamışlardır.

4.5. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak, çocuklarla yüz yüze yarı yapılandırılmış klinik görüşmeler yapılarak, açık uçlu sorular sorulmuştur. Görüşmelerin ses kaydı alınmış ve sonrasında deşifreler üzerinden söylem analizi yapılmıştır. Analiz; bu konu ile ilgili yapılmış benzer araştırmalarda kullanılan kodlama şemalarından yola çıkılarak geliştirilecek kodlama şeması üzerinden gidilerek SPSS 21 paket programı kullanılmış ve verilerin yüzdelik oranları hesaplanarak analiz edilmiştir.

4.6 Verilerin kodlanması

Öğrencilere yüz yüze olarak 14 adet soru yöneltilmiş ve verilen cevaplar ses kaydı alınarak geliştirilen kodlama şemaları üzerinden içerik analizi yapılmıştır. Tablo 2. Kural soruları kategorileri, Tablo 3. Annenin tepkisi (annen ne yapar?, annenin sözünü dinlemezsen ne olur?) soruları için kullanılan kodlama alanını ve Tablo 4. Neden böyle yapar/söyler? sorusu için kullanılan kodlama alanını oluşturmaktadır.

Tablo 2: Kural soruları için kullanılan kodlama alanı

Sorular	Kategori
Kural var mı?	Hayır (0)
	Var (1)
	Bilmiyorum (2)
Kuralları kim koyar)	Anne (1)
	Baba (2)
	Anne-baba (3)
	Hep birlikte (4)
	Çocuk (5)
Kuralların evdeki herkese eşit şekilde uygulandığını düşünüyor musunuz?	Hayır (0)
	Biraz (1)
	Evet (2)

Tablo 3: Annenin tepkisi (annen ne yapar?, annenin sözünü dinlemezsen ne olur?) soruları için kullanılan kodlama alanı

Kategori	Örnek
Sözel bir şekilde uyarır (1)	Yapma der.
Dikkat dağıtma- başka seçenekler sunma (2)	Konuyu değiştirir, başka bir oyuncak verir, başka kıyafet verir.
Nesnenin oyuncuğun kaldırılması (3)	Oyuncağı saklar, hiçbir zaman almaz.
Duygusal tepki (4)	sinirlenir, bağırır, kızar
Ödül/ceza (5)	yapmayınca ödül verir, yaparsam ekran zamanı yok der.
Açıklar- mantıklı sebepler gösterir (6)	arkadaşa vurmak doğru değil çünkü canı yanabilir, üzülebilir. Okula mayo ile gitmek uygun değil, gidersen arkadaşların sana gülebilirler.
Direk müdahale (7)	Fiziksel olarak beni oradan çeker, kolumdan tutar. Benim yerime annem seçer.
Özgürlük verir (8)	Bu durumda annem karışmaz. Bir şey yapmaz. Seçmeme izin verir.
Bilmiyorum (9)	
Hiçbir şey yapmaz (10)	

Tablo 4: Neden böyle yapar/söyler? sorusu için kullanılan kodlama alanı

Kategori	Örnek
Ahlaki (başkalarının hakları iyi oluş hali, esenliği, adalet, eşitlik) (1)	Oyuncağın izinsiz alınması haksızlıktır. Herkesin oynama hakkı vardır. Diğer çocuğa zarar verebilir (fiziksel veya duygusal olarak). Bu komşuyu rahatsız edebilir.
Sosyal-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin (2)	Okul kuralları yüzünden vurmamalıyız Etek kızlar içindir.

Saç modeli benim yaşıma göre değil.
Başkaları bana gülebilir.

İhtiyatlı sebepler (3)

Kendime de zarar verebilirim. Beni daha
sağlıklı seçimler yapmaya teşvik etmek için
Okumam daha iyi hale gelsin diye.

Kişisel (4)

Bu benim kararım.
Ne istersem giyebilirim.
İstersem Örümcek Adam tişörtü giyebilirim

Bilmiyorum (5)

Görüşmenin ilk aşamasında çocuklara evlerindeki kurallarla ilgili genel sorular sorulmuştur. Örneğin, evde kurallar var mı, bu kurallara kim karar veriyor gibi.

Evde kurallarınız var mı? (Varsa) Peki hangi kurallar var? Bana bazılarını söylemek ister misin? Bu kurallara kim karar veriyor? Neden?

Bu kuralları sana kim söylüyor? kim hatırlatıyor?

Evde yaşayan herkes için bu kurallar geçerli midir?

Daha sonra ise çocuklara bazı durumlar sunularak, bu durum başlarına geldiğinde annelerinin ne tepki vereceği ve ne söyleyeceği sorulmuştur. Ayrıca çocuklardan annelerinin neden böyle davrandığına yönelik gerekçeleri söylemeleri istenmiştir. Son olarak da bu durum olduğunda annenin sözünü dinlemediğinde annenin ne yapacağı ve nasıl davranacağını söylemeleri istenmiştir. Örneğin, Arkadaşının oyuncağını izinsiz aldığında annen sana ne söyler? Ne yapar? Neden öyle yapar/söyler?. Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur? gibi.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 5: Çocukların kardeş sayısı

	N	%
Kardeşi yok	8	28.6
1	18	67.9
2	1	3.6

Araştırmaya katılan çocukların %28.6'sının kardeşi yoktur. Bununla beraber %67.9'unun 1 kardeşi ve %3.6'sının 2 kardeşi bulunmaktadır.

Tablo 6: Çocukların gözünden kural var mı

	N	%
Hayır	3	10.7
Evet	24	85.7
Bilmiyorum	1	3.6

Çocukların %10.7'si kural olmadığını, %85.7'si kural olduğunu ve %3.6'ı bilmediğini ifade etmiştir.

Tablo 7: Çocukların gözünden kim karar veriyor

	N	%
Anne	7	28.0
Baba	3	12.0
Anne-Baba	13	52.0
Hep Beraber	1	4.0
Çocuk	1	4.0

Çocukların %28 oranında anne, %12 oranında baba, %52 oranında anne-baba, %4 oranında hep beraber ve %4 oranında çocuk karar verdiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 8: Çocukların gözünden kurallar herkese eşit mi uygulanıyor

	N	%
Biraz	5	20.0
Evet	20	80.0

Çocukların %20'si kuralların biraz eşit uygulandığını ifade etmişken, %80'i eşit uygulandığını ifade etmiştir.

Tablo 9: Çocukların gözünden suç teşkil edebilecek olaylara karşı anne tepkileri (yüzde olarak)

	Sözel Uyarı	Duygusal Tepki	Ödül-ceza	Mantıklı açıklama	Direk müdahale	Başka seçenekler	Nesnenin kaldırılması	Bana bırakır, özgürlük	Hiçbir şey yapmaz/biliyorum
Arkadaşın oyuncağını izinsiz almak	43	7	4	29		4		4	11
Arkadaşı itmek	19	59	7		7				7
Okulda mayo giymek	44	7		37	4	4			4
Yolda hızlı koşmak	57			32					11
İnce giyinmek	21	14	4	11	4	39	7		
İsrar etmek, ağlamak	43	14	7	7	4	7			18
Kitap okumadan yatmak		19		8		12	8	31	23
Abur-cubur yemek	9	9	5	23	5		46		5
Saç		18	5	9	9	9	23	9	18
Oyuncak silahla oynamak	12	15	4	15		4	4	15	31
Karşı cins elbisesi	25	4		7		32	4	14	14

Çocukların gözünden suç teşkil edebilecek olaylara karşı anne tepkileri incelenmiştir.

“Arkadaşın oyuncasını izinsiz almak” olgusunda annelerin %43’ü sözel uyarı, %7’si duygusal tepki, %4’ü ödül ceza sistemi, %29’u mantıklı açıklama yapmaktadır. Ayrıca %11’i hiçbir şey yapmamakta ve %4’ü çocuğa bırakmaktadır.

“Arkadaşı itmek” olgusunda annelerin %59’u duygusal tepki ve %19’u sözel uyarı vermektedir. Annelerin %7’sinin ise hiçbir şey yapmadığı ifade edilmiştir.

“Okulda mayo giymek” olgusunda annelerin %44’ü sözel uyarı yapmakta ve %37’si mantıklı açıklama yapmaktadır.

“Yolda hızlı koşmak” olgusunda annelerin %57’si sözel uyarı yapmakta ve %32’si mantıklı açıklama yapmaktadır. Ayrıca %11’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“İnce giyinmek ” olgusunda annelerin %39’u başka seçenekler sunmakta, %21’i sözel uyarı yapmakta, %14’ü duygusal tepki vermekte ve %11’i mantıklı açıklama yapmaktadır.

“İsrar etmek, ağlamak” olgusunda annelerin %43’ü sözel uyarı yapmakta ve %14’ü duygusal tepki vermektedir. Ayrıca %18’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“Kitap okumadan yatmak” olgusunda annelerin %19’u duygusal tepki vermekte, %31’i özgür bırakmakta ve %23’ü hiçbir şey yapmamaktadır

“Abur-cubur yemek” olgusunda annelerin %23’ü mantıklı açıklama yapmakta ve %46’sı nesnelere ortadan kaldırmaktadır.

“Saç” olgusunda annelerin %18’i duygusal tepki vermekte ve %23’ü nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %18’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“Oyuncak silahla oynamak” olgusunda annelerin %12’si sözel uyarı yapmakta, %15’i duygusal tepki vermekte, %15’i özgür bırakmakta ve %31’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“Karşı cins elbisesi” olgusunda annelerin %25’i sözel uyarı yapmakta, %32’si başka seçenek sunmakta ve %14’ü hiçbir şey yapmamaktadır.

Tablo 10: Çocukların gözünden annelerinin suç teşkil edebilecek davranışlara gösterdikleri tepkilerin gerekçeleri (yüzde olarak)

	Ahlaki	Sosyal-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin	İhtiyatlı sebepler	Kişisel	Bilmiyorum
Arkadaşın oyuncasını izinsiz almak	75		8		17
Arkadaşı itmek	57	14	14		14
Okulda mayo giymek		58	31		12
Yolda hızlı koşmak	11		78		11
İnce giyinmek	4		92		4
İsrar etmek, ağlamak	16	20	36		24
Kitap okumadan yatmak				25	75
Abur-cubur yemek	4		75	7	14
Saç	4	13	39	4	35
Oyuncak silahla oynamak	19	10	33	19	19
Karşı cins elbisesi	4	46	12	15	23

Çocukların gözünden annelerinin suç teşkil edebilecek davranışlara gösterdikleri tepkilerin gerekçeleri incelenmiştir.

“Arkadaşın oyuncasını izinsiz almak” olgusunda annelerin %75’i ahlaki yönden ve %8’i ihtiyatlı sebepleri gerekçe göstermektedir.

“Arkadaşı itmek” olgusunda annelerin %57’si ahlaki yönden %14’ü sosyal-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin yönünü ve %14’ü ihtiyatlı sebepleri gerekçe göstermektedir.

“Okulda mayo giymek” olgusunda annelerin %58’i sosyal-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin yönünü ve %31’i ihtiyatlı sebepleri gerekçe göstermektedir.

“Yolda hızlı koşmak” olgusunda annelerin %11’i ahlaki yönden ve %78’i ihtiyatlı sebepleri gerekçe göstermektedir.

“İnce giyinmek” olgusunda annelerin %4’ü ahlaki yönden ve %92’i ihtiyatlı sebepleri gerekçe göstermektedir.

“İsrar etmek, ağlamak” olgusunda annelerin %16’sı ahlaki yönden %20’si sosyal-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin yönünü ve %36’sı ihtiyatlı sebepleri gerekçe göstermektedir.

“Kitap okumadan yatmak” olgusunda annelerin %25’i kişisel sebepleri gerekçe göstermektedir. Bununla beraber %75’i bilmiyorum cevabını vermiştir.

“Aburcubur yemek” olgusunda annelerin %75’i ihtiyatlı sebepleri gerekçe göstermektedir.

“Saç” olgusunda annelerin %4’ü ahlaki yönden %13’ü sosyal-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin yönünü ve %39’ü ihtiyatlı sebepleri gerekçe göstermektedir.

“Oyuncak silahla oynamak” olgusunda annelerin %19’si ahlaki yönden %10’u sosyal-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin yönünü, %33’ü ihtiyatlı sebepleri ve %19’u kişisel nedenleri gerekçe göstermektedir.

“Karşı cins elbisesi” olgusunda annelerin %4’si ahlaki yönden %46’ü sosyal-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin yönünü, %12’si ihtiyatlı sebepleri ve %15’i kişisel nedenleri gerekçe göstermektedir.

Tablo 11: Çocukların gözünden annenin sözü dinlenmediğindeki anne tepkileri

	Sözel Uyarı	Duygusal Tepki	Ödül-ceza	Mantıklı açıklama	Direk müdahale	Başka seçenekler	Nesnenin kaldırılması	Bana bırakır özgürlük	Hiçbir şey yapmaz/biliyorum
Arkadaşın oyuncasını izinsiz almak		63	15	4			4		15
Arkadaşı itmek	4	62	15	4			4		12
Okulda mayo giymek	4	52	15			11	7		11
Yolda hızlı koşmak		59	7	11			11		11
İnce giyinmek		48	16	8			20		8
Israr etmek, ağlamak	7	44	11	7			7		22
Kitap okumadan yatmak	4	48					13	13	22
Abur-cubur yemek	4	54	8	4			15		15
Saç	7	46	4	7	4	4	11		18
Oyuncak silahla oynamak	8	52	8					16	16
Karşı cins elbisesi	4	39	12	4		8	8	4	23

Çocukların gözünden annenin sözü dinlenmediğindeki anne tepkileri incelenmiştir.

“Arkadaşın oyuncasını izinsiz almak” olgusunda annelerin %63’ü duygusal tepki verirken, %15’i ödül-ceza sistemini uygulamakta, %4’ü mantıklı açıklama yapmakta, %4’ü nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %15’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“Arkadaşı itmek” olgusunda annelerin %62’si duygusal tepki verirken, %15’i ödül-ceza sistemini uygulamakta, %4’ü mantıklı açıklama yapmakta, %4’ü nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %12’si hiçbir şey yapmamaktadır.

“Okulda mayo giymek” olgusunda annelerin %52’si duygusal tepki verirken, %7’si ödül-ceza sistemini uygulamakta, %11’i mantıklı açıklama yapmakta, %11’i nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %11’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“Yolda hızlı koşmak” olgusunda annelerin %59’u duygusal tepki verirken, %15’i ödül-ceza sistemini uygulamakta, %4’ü mantıklı açıklama yapmakta, %4’ü nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %15’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“İnce giyinmek” olgusunda annelerin %48’i duygusal tepki verirken, %16’sı ödül-ceza sistemini uygulamakta, %8’i mantıklı açıklama yapmakta, %20’si nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %8’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“İsrar etmek, ağlamak” olgusunda annelerin %44’ü duygusal tepki verirken, %11’i ödül-ceza sistemini uygulamakta, %7’si mantıklı açıklama yapmakta, %7’si nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %22’si hiçbir şey yapmamaktadır.

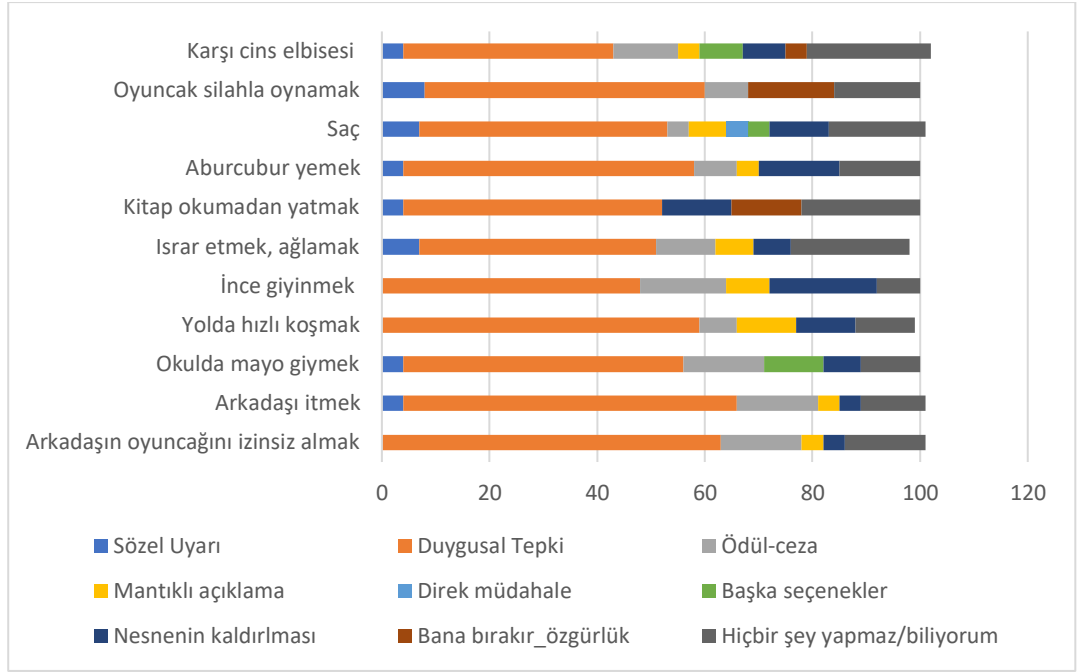
“Kitap okumadan yatmak” olgusunda annelerin %48’i duygusal tepki verirken, %13’ü nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %22’si hiçbir şey yapmamaktadır.

“Abur-cubur yemek” olgusunda annelerin %54’ü duygusal tepki verirken, %8’i ödül-ceza sistemini uygulamakta, %4’ü mantıklı açıklama yapmakta, %15’i nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %15’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“Saç” olgusunda annelerin %46’sı duygusal tepki verirken, %4’ü ödül-ceza sistemini uygulamakta, %7’si mantıklı açıklama yapmakta, %11’i nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %18’i hiçbir şey yapmamaktadır.

“Oyuncak silahla oynamak” olgusunda annelerin %52’si duygusal tepki verirken, %8’i %16’sı özgür bırakmaktadır. Ayrıca %16’sı hiçbir şey yapmamaktadır.

“Karşı cins elbisesi” olgusunda annelerin %39’u duygusal tepki verirken, %12’si ödül-ceza sistemini uygulamakta, %4’ü mantıklı açıklama yapmakta, %8’i nesnelere ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca %23’ü hiçbir şey yapmamaktadır.

Şekil 1: Çocukların gözünden annenin sözü dinlenmediğindeki anne tepkileri

Şekil 1 incelendiğinde özellikle arkadaşın oyuncasını izinsiz alma ve arkadaş itme davranışlarında annenin duygusal tepkisinin daha yoğun olduğu görülmektedir.

(Termini & Golden, 2007:484) Ahlaki kural ihlalleri karşısında ebeveynlerin tepkilerinin çocukların ahlaki ve sosyal kuralları anlamasına yardımcı olacağından bahsetmektedir. Araştırma bulgularında arkadaşın oyuncasının izinsiz alınması ve arkadaş itme gibi olguların annenin duygusal tepkisinin yoğunlaştığı durumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ebeveynler ahlaki normlarına uygun olmayan davranışların düzeltilmesi için duygusal tepkilerini yükseltmiş olabilecekleri şeklinde değerlendirilebilir.

Başka bir deyişle, ahlaki bir kural ihlali karşısında ebeveynlerin tepkileri çocukların ahlaki ve sosyal kuralları anlamasına yardımcı olur.

Aynı şekilde abur-cubur yemek, yolda hızlı koşma, oyuncak silahlarla oynamak, okulda mayo giymekte annenin duygusal tepkisinin oldukça yüksek olduğu diğer durumlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Karşı cins elbise, saç ve ısrar etmek/ ağlamak olgularında ise annenin daha az duygusal tepki verdiği görülmektedir.

Acar, (2020)'de toplumsal ve geleneksel normların amacının toplumsal yaşıyı düzenlemek olduğunu ve ancak üzerinde uzlaşılrısa zaman içerisinde değişebileceğini ifade etmektedir. Abur cubur yemek, mayo giymek, karşı cins elbise gibi toplumsal geleneksel normlara ait uygun olmadığı dūřınđlen olgulara annelerin duygusal tepkilerinin muhtemel nedenleri olarak dūřınđlebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada çocukların kural ve otoriteyi algılama durumları değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında çocukların gösterdikleri davranışlar ile ilgili anne tepkileri değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre çocuklarını her konuda serbest bırakan anne tepkisine rastlanmamıştır. Yine aynı şekilde kuralın olmadığı ev yoktur.

Çocukların gözünden gündelik hayatta anne ve çocuğu karşı karşıya getirecek olaylara karşı anne tepkileri değerlendirildiğinde, sözel uyarı ve mantıklı açıklama seçenekleri; çocukların gözünden annelerinin suç teşkil edebilecek davranışlara gösterdikleri tepkilerin gerekçeleri incelendiğinde ahlaki ve ihtiyati sebepler; çocukların gözünden annenin sözü dinlenmediğindeki anne tepkilerinde duygusal tepki ön plana çıkmaktadır. Anneler olumsuz davranışlar karşısında çoğunlukla sözel uyarıda bulunmakta ve duygusal tepki vermektedirler. Yine çalışmada sosyal-kültürel kodlar, okul kuralları, disiplin bağlamındaki oranların ahlaki oranlara göre düşük olması çocukların ahlaki ve sosyal kural değerlendirmelerinin çocukların ebeveynlerinin davranışlarını model almaları, ebeveynlerin çocuklarına takındıkları tutum ve davranışlar, çocuğun ihlallerine verilen geri bildirimler, ailenin sosyo kültürel yapısından kaynaklanan göstergeler olabilir.

Araştırmaya katılan okulöncesi çocuklar başkasının eşyasını izinsiz alma ve arkadaşına vurma gibi durumlara annelerinin verdiği tepkinin ahlaki kuralları çerçevesine girdiğini göstermektedir. Okula mayo giyerek gitmek gibi bir konuya annenin tepkisini ise çocuklar sosyal-kültürel bir kuralın ihlali kategorisinde sınıflandırmışlardır. Bu durumlar çocukların algılarında daha ciddi ve daha ceza/sonuç yaşatma gerektiren durumlar olarak algıladıkları ortaya çıkmaktadır.

Çocuğun olumlu sosyal davranış eğilimi ve annenin duyarlılığı arasında var olan ilişkiyi ele alan değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Bu değerlendirmeler ile birlikte yazında çocukların pozitif olan sosyal davranışları üzerinde anne tarafından duyarlı davranışların sergilenmesinin olumlu etki yarattığı görülmüştür (Gülseven, vd., 2018; Padilla-Walker, Nielson & Day, 2016; Yağmurlu & Sanson, 2009). Çocuğa karşı anne ve babanın sergilemiş olduğu duyarlı davranışlar önem arz etmektedir. Bu şekilde bu duyarlılık çocuk tarafından model alınmaktadır. Bu doğrultuda da öteki kişilerin gereksinim ve arzularına karşı hassas davranış sergilemesini sağlamaktadır. Ayrıca, alanyazında anne ve çocuk arasındaki ilişkinin karşılıklı olarak duyarlı olmasının, çocukların ahlaki ilkeleri

içselleştirerek ve bu ilkelere bağlı kalarak olumlu sosyal davranış sergileme yönündeki motivasyonlarını arttırdığı belirtilmektedir. Dolayısıyla söz konusu bulgular sonucunda, anne duyarlılığının çocukların olumlu sosyal davranışları için önemli bir motivasyon kaynağı olduğu söylenebilir. Öte yandan, literatürde anne duyarlılığı ve çocuğun olumlu sosyal davranış eğilimi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını gösteren çalışmaların da olduğu görülmüştür (van der Pol vd., 2015)

Kutlu vd. (2007) ceza odaklı muhakeme ve sosyal odaklı muhakeme ile ilgili yaptığı araştırmasında oldukça düşük oranlarda olsa da dört beş yaş aralığında bulunan çocuklar arasında bu durumun gerçekleştiğini gözlemlenmiştir. Dört beş yaştan oluşan çocuklar ile bu konuda bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ortalama çocukların %5'inin onay odaklı muhakemeyi yaptıkları saptanmıştır. Otorite ve ceza odaklı muhakemenin çok küçük çocuklar tarafından yapılıp, hemen ardından yerini daha gelişmiş muhakeme türlerine bırakıyor olabileceği belirtilebilir. Kutlu vd. (2007) çalışmasında cezadan kaçınma odaklı muhakemenin dört farklı öyküde de çocuklar tarafından %1 ile %6 oranları arasında yapılması bu durumun kültürel pratikler ile ilgili olabileceğini düşündürmektedir. Kültürümüzde ebeveynler tarafından cezanın bir disiplin yöntemi olarak kullanıldığı bilinmektedir (Kutlu vd. 2007). Ebeveynlerinin ceza içeren pratiklerine maruz kalan çocukların cezadan kaçınma odaklı muhakeme yapma olasılıkları artacaktır. Bu çalışmada annelerin en fazla cezaya başvurdukları alanlar: Arkadaşın oyuncağını izinsiz almak, arkadaşını itmek, okulda mayo giymek ve ince giyinmek olarak belirlenmiştir. Bu durum ailenin içinde yaşadığı toplumun sosyal kültürel pratikleri ve çocukların ahlaki yargı değerlendirmeleri arasındaki ilişkiler ile ilgili olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Şekil 1'e göre arkadaşın oyuncağının izinsiz alınması ve arkadaşını itme gibi olguların annenin duygusal tepkisinin yoğunlaştığı durumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Termini & Golden (2007:484), ahlaki kural ihlalleri karşısında ebeveynlerin tepkilerinin çocukların ahlaki ve sosyal kuralları anlamasına yardımcı olacağından bahsetmektedir. Ebeveynler ahlaki normlarına uygun olmayan davranışların düzeltilmesi için duygusal tepkilerini yükseltmiş olabilecekleri şeklinde değerlendirilebilir. Ebeveynlerin bu duygusal tepkilerini yükseltmeleri çocukların antipati oluşturmalarına ya da içe kapanmalarına sebep olabilir. Daha düşük düzeyli duygusal tepkiler verilerek bu duygusal tepkilerinde de açıklayıcı bir dil kullanmaları çocukların ahlaki ve sosyal kural algılarını olumlu yönde destekleyebilir.

Ayrıca karşı cins elbise, saç ve ısrar etmek/ ağlamak olgularında ise annenin daha az duygusal tepki verdiği görülmektedir. Acar, (2020)'de toplumsal ve geleneksel normların amacının toplumsal yaşayışı düzenlemek olduğunu ve ancak üzerinde uzlaşırsa zaman içerisinde değişebileceğini ifade etmektedir. Dolayısı ile bu olgulara verilen annenin duygusal tepkileri ebeveynlerin toplumsal ve duygusal normlarından kaynaklanabileceği değerlendirildiğinden normal olarak düşünülebilir.

Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda okulöncesi öğretmenlerinin çocuk-ebeveyn ilişkilerinin analiz edilmesinde, çocukların okul dışında özellikle aile içerisinde kural ve otoriteye karşı algılarının değerlendirilmesi ile okul ortamında çocuklar için hazırlanacak eğitim programları oluşturma aşamasında göz önünde bulundurulması daha etkin ve verimli öğrenme imkanları sağlayacaktır. Ayrıca öğretmenlerin, hem anneler ile hem de çocuklar ile kurulan diyalogları göz önünde bulundurarak, okul ve ev ortamında kurulan ilişkiler boyutunda değerlendirmeler yapabilmelerine yarar sağlayacaktır.

Araştırmanın belirli bir bölgede elit bir okulda gerçekleştirilmesi ve 2020 Korona virüs pandemisine denk gelmiş olması en önemli kısıttır. Pandemi sürecinin hassasiyeti nedeniyle gerek velilerden izin alınması ve gerekse uzaktan öğretim sürecine geçilmesi öğrenci ile birebir çalışılmasını güçleştirmiştir. Pandemiye uygun görüşme ortamının hazırlanması ve bu ortamlarda çalışılmasının öğrencilerin dikkatleri üzerinde olumsuz etkileri olabileceği göz ardı edilmemelidir. Araştırma sonuçları bu kısıtlar dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Bu alanda çalışacak araştırmacıların:

- ⇒ Sosyal statüsü ve bölgeleri farklı okullardan yapılacak çalışmaları gerçekleştirmeleri,
- ⇒ Öğrencilerin ihtiyatlı sebepler olarak varsaydıkları değerlendirmelerinin ve ahlaki alan değerlendirmelerinin arasındaki fark araştırmaları,
- ⇒ Çocukların kendileri ve öğretmenlerinin de birlikte araştırmaya dahil edilerek okul içindeki ahlaki kural ve otoriteye yönelik değerlendirmelerinin incelenmesi önerilir.

KAYNAKÇA

Acar, M. (2020). Çocuklukta Ahlaki Ve Toplumsal Sorgulamanın Gelişimi. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Açık Ders.

Acar, M. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Kapsayıcı-Bütünleyici Eğitime Yönelik Değerlendirmelerinin Sosyal Alan Teorisiyle İncelenmesi: Türkiye-Almanya Karşılaştırması. Başkent University Journal of Education, 7(2), 189-199.

Acar, M. (2018). Çocuklukta ahlaki ve toplumsal sorgulamanın gelişimi. Türkiye Özel Okullar Derneği. IX. Temel Eğitim Sempozyumu. İstanbul.

Acar, M., Özen, A., & Kılıç, Ö. (2020). Hadi Oynayalım: Okul Öncesi Çocukların Otorite, Kural ve Kural İhlalini Oyun Bağlamında Değerlendirmeleri. Kastamonu Eğitim Dergisi, 28(3), 1429-1437.

Aydın, A. (2000). Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, 2. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul'den akt. Çeliköz, N, Seçer, Z, Çetin, Ş, Şen, H. (2008). Çocuk Yuvası ve Ailesiyle Yaşayan Çocukların Ahlaki ve Sosyal Kural Anlayışlarının Karşılaştırılması Olarak İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 23, 1-13.

Aydoğan, B., (2020). Anasınıfı ve İlkokul Öğrencilerinin Kararlarının Piaget'in Ahlak gelişimi Kuramına Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü., s.1-42.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2019). Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem akademi yay. 26. Baskı. s. 253-254. Ankara

Çam, Z., Çavdar, D., Seydooğulları, S., & Çok, F. (2012). Ahlak Gelişimine Klasik Ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12(2), 1211-1225.

Çeliköz, N., Seçer, Z., Çetin, Ş., Şen, H. (2008). Çocuk Yuvası ve Ailesiyle Yaşayan Çocukların Ahlaki ve Sosyal Kural Anlayışlarının Karşılaştırılması Olarak İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 23, 1-13

Dunn, J. (2008). Moral Development in Early Childhood And Social Interaction İn The Family. In M. Killen ve J. G. Smetana (Ed.). Handbook of Moral Development (pp. 331-350). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Gülseven, Z., Carlo, G., Streit, C., Kumru, A., Selçuk, B. & Sayıl, M. (2018). Longitudinal relations among parenting daily hassles, child rearing, and prosocial and aggressive behaviors in Turkish children. Social Development, 27, 45-57

Güldü, Ö. (t.y.)

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/107027/mod_resource/content/1/KONU%209.pdf (erişim tarihi:15.11.2020).

Hatunoğlu, A. Halmatov, M. Hatunoğlu, Y. (2012). Ailelerin Sosyo Ekonomik Düzeylerine Göre Okulöncesi Dönemdeki Çocukların Ahlaki Ve Sosyal Kural Bilgilerinin İncelenmesi. Akademik Bakış Dergisi, 32, s. 1-15.

Helwig, C. C. & Turiel, E. (2011). Children's Social and Moral Reasoning. In P. K. Smith ve C. H. Hart (Ed.). Handbook of Childhood Social Development (pp. 567-583). Wiley-Blackwell: A John Wiley & Sons, Ltd., Publication.

Keller, M., Lourenço, O., Malti, T. & Saalbach, H. (2003). The Multifaced Phenomenon Of 'Happy Victimizers': A Cross-Cultural Comparison Of Moral Emotions. British Journal of Developmental Psychology, 21, 1-18.

Koç, M., Çolak, T. S., Kocaman, O., & Bayraktar, B. (2009). Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramına Göre Üniversite Öğretim Elemanları İle Öğrenciler Arasındaki Etkileşimin Ahlaki Düzeyi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(2), 757-771.

Kutlu, L., Batmaz, M., Bozkurt, G., Gençtürk, N. & Gül, A. (2007). Annelere çocukluklarında uygulanan ceza yöntemleri ile çocuklarına uyguladıkları ceza yöntemleri arasındaki ilişki. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 8(1), 22-29

Ongley, S. F., Nola, M. & Malti, T. (2014). Children's Giving: Moral Reasoning and Moral Emotions In The Development of Donation Behaviors. *Frontiers in Psychology*, 5(458), 1-8.

Özsarı, E., Özçelik, A. D. Ö. (2020). Toplumsal Alan Kuramına Göre Türkiye'de Orta Çocukluk Dönemindeki Ahlaki Gelişim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53(3), 1051-1074.

Padilla-Walker, L. M., Nielson, M. G., & Day, R. D. (2016). The role of parental warmth and hostility on adolescents' prosocial behavior toward multiple targets. *Journal of Family Psychology*, 30(3), 331-340.

Piaget, J. (2015). *Çocuğun Ahlaki Yargısı*. Dündar, İ. (çev.). Pinhan Yayıncılık. 1. Basım. s. 7-414. İstanbul.

Saltalı, N. (2010). *Duygu Eğitiminin Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygusal Becerilerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s. 1-138.

Seçer, Z. Sarı, H. Olcay, O. (2006). Anne baba tutumlarına göre okulöncesi dönemdeki çocukların ahlaki ve sosyal kural bilgilerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi*. 16, s. 539-557.

Seçer, Z., Çağdaş, A., Seçer, F. (2006). Çocukların Okul Ortamındaki Ahlaki Ve Sosyal Kuralları Ayırt Etme Becerisinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi . *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 20 (20) , 69-81 .

Siegal, M., & Storey, R. M. (1985). Day care and children's conceptions of moral and social rules. *Child Development*, 56(4).

Smetana, J. G. (1993). Understanding of social rules. In M. Bennett (Ed.), *The development of social cognition: The child as psychologist* (p. 111-141). Guilford Press'den akt. Seçer, Z , Çağdaş, A , Seçer, F . (2006). Çocukların Okul Ortamındaki Ahlaki Ve Sosyal Kuralları Ayırt etme Becerisinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 20 (20) , 69-81 .

Smetana, J. G. (1981). Preschool children's conceptions of moral and social rules. *Child development*, 1333-1336.

Smetana, J. G. & Killen, M. (2008). Moral Cognition, Emotions, and Neuroscience: An Integrative Developmental View. *European Journal of Developmental Science*, 2(3), 324-339.

Şengün, M . (2007). Ahlaki Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (23), 201-221.

Termini, K. A. & Golden, J. A. (2007). Moral Behaviors: What Can Behaviorists Learn From the Developmental Literature? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 3(4), 477-493.

Tetik, A. K. (2006) İlköğretim Çağı Çocuğunun Ahlâk Gelişiminde Manevi Değerlerin Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 1-195.

Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge University Press.

Turiel, E. (2006). The Development of Morality. In N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of Child Psychology*, (6th Ed.), Volume 3: Social, Emotional, and Personality Development (William Damon, Series Editor; pp. 789-857). New York: Wiley.

van der Pol, L. D., Groeneveld, M. G., van Berkel, S. R., Endendijk, J. J., Hallers-Haalboom, E. T., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Mesman, J. (2015). Fathers' and mothers' emotion talk with their girls and boys from toddlerhood to preschool age. *Emotion*, 15(6), 854-864.

Yağmurlu, B. & Sanson, A. (2009). Acculturation and Parenting Among Turkish Mothers in Australia. *Journal of Cross-Cultural Psychology* Volume 40 Number 3 May 2009 361-380

Yenibaş, R. (2008). Çocuk Gelişimi Eğitimi Ve Sağlığı. İSMEK Yayınları, s. 67.

Yıldız, S., Boz, İ., Yıldırım, B. (2012). Kişilik Tipi İle Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki: Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(1), 215-233.

GCCRIIS

EK

Çocuklara Yöneltilen Açık Uçlu Röportaj Soruları: Anneler Ve Çocukların Ev Kuralları Hakkında Görüşleri

Evde kurallarınız var mı? (Varsa) Peki hangi kurallar var? Bana bazılarını söylemek ister misin? Bu kurallara kim karar veriyor? Neden?

Bu kuralları sana kim söylüyor? kim hatırlatıyor?

Evde yaşayan herkes için bu kurallar geçerli midir ?

Şimdi sana birkaç örnek durum vereceğim ve sen de annenin bu durumlarda ne yapacağını ve neden yapacağını söyleyeceksin.

(Bu maddenin her itemi için çocuklara 3 soru yöneltilmiştir).

Örneğin; Annem yanan ocağın yanında oynarsam, beni engellemeye çalışır, beni uyarır. Çünkü benim için zararlıdır.

1. Arkadaşının oyuncağını izinsiz aldığı anda annen sana ne söyler?
Neden öyle söyler?..
Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur?...
2. Bazen arkadaşın elinden oyuncağını çektiğinde veya almaya çalıştığında onu itersin (ne hissedersin?)...
Annen bunu gördüyse, ne yapar? Sana ne söyler?
Neden böyle yapar?
Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur?...
3. Okula giderken mayo giydiğinde annen bu isteğine nasıl tepki verir, ne söyler ?
Sence neden öyle söyler?....
Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur? ....
4. Yolda (ya da sokakta) hızlı koşmak istediğinde annen sana ne söyler, ne yapar ? ....
Sence neden böyle yapar?....
Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur?....
5. Hava soğuk olduğunda kalın giyinmediğinde Annen ne yapar?
Neden böyle yapar?
Annenin sözünü dinlemezsen ne olur?
6. Kalabalık bir yerde ağladığında veya bir konuda ısrarcı olduğunda, annen ne yapar?...

Sence neden böyle yapar ?....

Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur?....

7. Bir şeyi çok istediğinde ve annen yapmadığında, sen istemeye devam ettiğinde, ağladığında (bazen bir oyuncak istersin ve annen almaz), annen ne yapar, ne söyler?.....

Peki neden böyle söyler sence?

Eğer annenin sözünü dinlemezsen ne olur?

8. Bazen annen farklı bir şekilde saçını kestirmeni engeller. Bazen de saçını istediğin şekilde toplamana karıştır.

Peki sence neden öyle söyler yada yapar?

Eğer annenin sözünü dinlemezsen ne olur?

(Mohawk)

(Dağınık saç)

9. Akşamları uyumadan önce kitap okuyor musun? Annen sana kitap okuyor mu? Kitap okumadan yatmak istediğinde annen ne yapar? Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur?.....
10. Annen çok fazla abur cubur yemeni istemez ve yemene izin vermez değil mi ? Sence annen neden öyle söyler/ yapar? Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur?
11. Oyuncak silahlarla oynamayı sever misin? Peki oynadığında annen ne yapar? Sana ne söyler? Neden böyle söyler sence? Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur?.....
12. (Erkek) Hiç etek giymek istedin mi? Peki etek giymek istesen annen ne söyler? Sence neden böyle söyler ?

Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur?

13. (Kız) Spiderman'li tişörtün var mı? Peki spiderman'li tişört almak ve giymek istesen annen ne yapar, ne söyler ?

Sence neden böyle söyler ?

Peki annenin sözünü dinlemezsen ne olur?

14. Annen sen kurallara uymak istemediğinde ne hissediyor olabilir? Peki annen mutlu, kızgın, üzgün ... hissettiğinde bunu nasıl gösteriyor?